

КОНСОЛІДАЦІЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ: ВЕКТОРИ ТА ТРАЄКТОРІЇ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

CONSOLIDATION OF THE DEMOCRATIC POLITICAL REGIME: VECTORS AND TRAJECTORIES IN CONTEMPORARY POLITICAL SCIENCE

Кобильник В.В.,

докторант кафедри політології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття встановлює особливості консолідації демократичного політичного режиму як нагальної потреби розвитку політичної науки з огляду на процеси повоєнного відновлення та посилення європейської інтеграції. Досліджено специфіку наукових уявлень щодо консолідації демократії, яка відображається як складний і багатовимірний процес, що забезпечує сталість інклюзивного демократичного врядування. Автор доводить, що принциповою умовою консолідації демократичного політичного режиму слід вважати громадянську активність та ініціативність як основу спроможного інституційного середовища. Звернено увагу на твердження, згідно з якими політичне різноманіття сприяє створенню демократичного конкурентного середовища, яке заохочує діалог, дебати та інновації. Встановлено значення для консолідації демократії активного громадянського залучення через голосування, адвокацію та участь у громадянському суспільстві зміцнює легітимність демократичних систем. Доведено, що спроможні демократичні інституції є основою будь-якої сталої демократії. Їх дизайн, функціональність та адаптивність, згідно із політологічними розробками, суттєво впливають на процес демократичної консолідації. Розкрито зміст та значення поділу влади, системи стримувань і противаг і захист основних прав, як важливих ознак консолідації демократичного політичного режиму. Виявлено, що транспарентність і компетентність призначуваної і виборної бюрократії мають вирішальне значення для оцінки справедливості надання державних послуг. Розглядаються функції вільних медіа щодо можливостей притягнення влади до відповідальності та надання громадянам інформацію, необхідну для прийняття обґрунтованих рішень. Відзначено, що конституційно затверджена організація виборчого процесу має бути інклюзивною, неупередженою та мати легітимні повноваження. Автор аргументує, що реакція суспільства на неспровоковане вторгнення країни-агресора в Україну може формувати демократичні практики та стійкість. З'ясовано, що учасники політичних взаємодій виступають у договірні відносини з метою програмування демократичних перетворень на тривалий період. Обґрунтовано, що вимушена консолідація демократичного політичного режиму відбувається як наслідок зовнішнього політичного впливу.

Ключові слова: консолідація, демократичний політичний режим, демократизація, політико-інституційна система, консенсус, компроміс, фаза трансформації, демократичні практики.

The article establishes the peculiarities of the consolidation of the democratic political regime as an urgent need for the development of political science in view of the processes of post-war recovery and strengthening of European integration. The specifics of scientific ideas about the consolidation of democracy, which is reflected as a complex and multidimensional process that ensures the stability of inclusive democratic governance, are studied. The author proves that the fundamental condition for the consolidation of a democratic political regime should be considered civic activity and initiative as the basis of a capable institutional environment. Attention is drawn to claims that political diversity contributes to a democratic competitive environment that encourages dialogue, debate and innovation. It has been established that active civic engagement through voting, advocacy and participation in civil society strengthens the legitimacy of democratic systems for the consolidation of democracy. It has been proven that capable democratic institutions are the basis of any sustainable democracy. Their design, functionality and adaptability, according to political science developments, significantly affect the process of democratic consolidation. The content and significance of the separation of powers, the system of checks and balances and the protection of fundamental rights are revealed as important signs of the consolidation of a democratic political regime. It was found that the transparency and competence of the appointed and elected bureaucracy are of crucial importance for assessing the fairness of the provision of public services. The functions of free media are considered in relation to the possibilities of holding the authorities to account and providing citizens with the information necessary for making informed decisions. It was noted that the constitutionally approved organization of the election process should be inclusive, impartial and have legitimate powers. The author argues that society's reaction to the unprovoked invasion of Ukraine by an aggressor country can shape democratic practices and stability. It was found that the participants of political interactions engage in contractual relations with the aim of programming democratic transformations for a long period. It is substantiated that the forced consolidation of the democratic political regime occurs as a result of external political influence.

Key words: consolidation, democratic political regime, democratization, political-institutional system, consensus, compromise, phase of transformation, democratic practices.

Постановка проблеми. Процеси трансформації політичних систем набувають дедалі більшого наукового й експертного розголосу. Режимні характеристики взаємодії політичних інститутів та соціуму мають різні виміри тлумачень та способи

інтеграції до національних та глобальних політичних та соціально-економічних контекстів. Консолідація демократії є важливим (ключовим) етапом політичної трансформації, який відбувається в рамках укріплення демократичних політичних

інститутів, поглиблення демократичних реформ, закріплення демократичних політичних практик. Його параметрами є сталість функціонування демократії у вимірах політичного представництва, ухвалення політичних рішень та реалізації оперативного поточного політичного менеджменту.

Ознаками консолідації демократичного політичного режиму слід вважати спільну ангажованість політичних сил держави та громадянського суспільства щодо дотримання демократичних норм і практик в широкому розумінні. До них належить і дотримання легальних методів політичного змагання й утримання від деструктивних акцій та кампаній, які можуть спричинити кризу та деградацію суспільства.

У сучасних політичних науках немає одностайності щодо інструментів, фаз та оптимальної методології демократичної політичної консолідації. Тому необхідно звернути увагу на наявні вектори трансформації перехідного політичного режиму до режиму сталої демократії. Йдеться про відображення процесів політичної консолідації на рівні інституалізації демократичних політичних взаємодій, формування ритміки і періодичності функціонування всієї політичної системи. Також доречним є звернення до фактичних траєкторій консолідації демократичних політичних режимів в ракурсі успішних кейсів політичної стабілізації на тлі збереження політичного різноманіття та конкурентності.

В умовах сучасної України питання консолідації демократичного політичного режиму є нагальною потребою з огляду на процеси повоєнного відновлення та посилення європейської інтеграції. Сталість демократії буде ключовою ознакою належності України до євроатлантичної спільноти. Отже, Україна потребує власної автентичної моделі консолідації демократичного політичного режиму.

Аналіз публікацій. Сучасні зарубіжні науковці послідовно вивчають процеси авторитаризації та демократизації влади. В. Нетіпо, Е. Кухонта, А. Хоратанакун досліджують, яким чином вибори в Таїланді 2019 року замість відновлення демократії посилили домінування військових і консерваторів [9]. К. Олівер виявляє фактори, що призводять до розмивання або припинення усталених організаційних практик партійного процесу, який отримує назву «деінституалізація» (1992). С. Левицький критично розглядає концепцію інституалізації в політичних партіях, використовуючи аргентинську пероністську партію як приклад [5]. Українська дослідниця Т.Срібна виявила тенденції розвитку демократичної трансформації політичних режимів України і Республіки Польщі у порівняльному аналізі [4]. Водночас окремого розгляду потребують уявлення вітчизняних та зарубіжних науковців стосовно концепту

консолідації демократичного політичного режиму в різних дослідних контекстах.

Метою статті є розкриття основних тенденцій обговорень процесів консолідації демократично-політичного режиму в сучасній політичній науці. Завданням статті є виявлення векторів та траєкторії політичної консолідації в сучасному політологічному дискурсі.

Основний зміст. В сучасних політологічних дослідженнях консолідація демократії відображається як складний і багатовимірний процес, що забезпечує сталість інклюзивного демократичного врядування. Він охоплює не лише інституалізацію демократичних практик, але й формування політичних, суспільних і глобальних факторів, які спільно («кумулятивно») зміцнюють демократичні цінності. Тому доречно звернутися до факторів та особливості демократичної консолідації в політичному, інституційному та глобальному контекстах. Український науковець Л. Приймак слушно відносить громадянське суспільство до значущих принципів демократичної консолідації, оскільки лише демократичний тип політичного режиму передбачає наявність сформованого громадянського суспільства як рушія демократичного розвитку держави та реалізації цінностей демократії [2, с.172]. Відповідно, мінімальною умовою консолідації демократичного політичного режиму слід вважати громадянську активність та ініціативність як основу інституційного середовища.

Політологічний науково-дослідний вимір демократичної консолідації є основоположним, оскільки він стосується встановлення чинників підтримки демократичних норм і поведінки серед політичних акторів. Консолідація або дисиміляція демократичного політичного режиму є постійними процесами, які вимагають зусиль щодо його ідентифікації в багатьох смислових контекстах. Науковий пошук вимагає виявлення умов інтерналізації демократичних цінностей до політичної культури, створення стійких інституцій і конструктивної взаємодії з глобальною спільнотою. Враховуючи ці фактори узгоджено, сучасні політологи встановлюють передумови «запуску» демократизації в емерджентному (ситуативному режимі). Вони можуть забезпечити стійкість перетворень й надати модель управління, яке сприяє свободі, рівності та справедливості. Л. Приймак вірно називає здобуття Незалежності в Українській державі причиною старту процесів зміни політичного режиму; він розпочався насамперед із апарату держави. Особливо яскраво це відобразалося в зміні й розподілі влади між гілками влади. Розподіл влади на виконавчу, законодавчу та судову належать до ключових принципів демократії. Це унеможливило узурпацію влади й контролює розподіл повноважень між гілками влади через систему стримувань і противаг [2, с. 172].

Таким чином, концепт верховенства права гарантує, що всі громадяни, включно з найвищими державними посадовцями, дотримуються ідентичної правової бази. Згідно з багатьма сучасними джерелами, незалежні судові органи та спроможні системи підзвітності запобігають зловживанню владою та зміцнюють довіру до демократичних інститутів навіть в умовах кризового порушення стабільності [12]. Авторитарно орієнтовані інституції та елітарні актори спрямовують свої зусилля саме на встановлення гегемоністського партійного контролю над незалежним судочинством (див.: [7], [8], [12]). Л. Приймак доречно ідентифікує небезпеку входження у фазу дестабілізуючого хаосу за ситуації відсутності підґрунтя формування базового консенсусу еліт. За цих умов контроль над політичними інститутами стане своєрідним «призовим фондом» у протистоянні політичних сил. Таке протистояння стосується не лише центральних органів влади, а й регіонального рівня управління, де існує небезпечний конфліктогенний потенціал у зв'язку з різними партійними уподобаннями керівників владних інститутів [2, с. 173].

Мінімальними умовами консолідації демократичного політичного режиму виступає наявність багатьох політичних партій та підтримка в суспільстві багатьох ідеологій. Політичне різноманіття сприяє створенню конкурентного середовища, яке заохочує діалог, дебати та інновації. Соціально-політична багатоманітність (гетерогенність), політичний плюралізм на первинному етапі уможливають представництво різноманітних інтересів, запобігаючи домінуванню однієї групи чи ідейної доктрини. Вказане авторитарне домінування добре видно на прикладі сучасної Венесуели (див.: [11]). Означена передумова консолідації демократії консенсусно визнається вченими й на глобальному рівні. Р. Мюллерсон справедливо розкриває такі прояви процесу глобалізації, як посилення асиміляції (гомогенізації) у світі загалом та дисиміляції (гетерогенізації) в рамках окремих суспільств (у тому числі зростання кількості населення в тих країнах, стиль життя яких відрізняється від «традиційного»), а також наполегливе просування ідей західної ліберальної демократії та ринкової економіки піднімають питання не лише універсальності (односпрямованості) історії розвитку людства, але також і однорідності людських цінностей [1, с.12].

Демократична (громадянська) політична культура, яка характеризується толерантністю, повагою до протилежних поглядів і прагненням до мирного вирішення конфліктів, має вирішальне значення для консолідації демократичного політичного режиму. Активне громадянське залучення через голосування, адвокацію та участь у громадянському суспільстві зміцнює легітимність демократичних систем. Відповідно аль-

тернативні вибори в умовах нарощування авторитарного тиску яскраво демонструють занепад (дисиміляцію, деінституалізацію) демократії саме в умовах відсутності громадянської активності (див.: [5], [6]) Крім того, розвиток економічної глобалізації та міжнародної торгівлі може сприяти утвердженню консолідаційних демократичних норм шляхом вимог щодо прозорості та дотримання міжнародних стандартів. Однак у фаховому дискурсі дедалі гучніше лунають заклики до «пом'якшення впливу глобалізації». Її наслідки необхідно усувати, аби уникнути загострення нерівності, яка може підірвати демократичну стабільність. Р. Мюллерсон вірно наголошує про значення хвиль міграції як одного з вагомих проявів глобалізації. Означені хвилі, будучи джерелом гомогенізації світу, спричиняють також гетерогенізацію окремих суспільств. У більшості суспільств у всьому світі з'являється все більше і більше матеріальних чинників, ідей, практик та громадян іноземного походження. Деякі великі міста (особливо в Західному світі) є мікрокосмами світу в цілому. Якщо закордонні матеріальні блага, як правило, сприймаються досить доброзичливо (хоч і тут є винятки), то поява чужих ідей, практик і особливо носіїв цих ідей та практик часто викликає несприйняття з боку місцевого населення [1, с.13]. Вказане формує запит на демократичну стабільність відносин влади і суспільства.

В цьому аспекті мирна передача влади після виборів також є дослідно встановленою ознакою консолідації демократії. Дотримання конституційних норм під час демократичного транзиту за загальним консенсусом, зміцнює довіру до системи та її стабільність. Спроможні демократичні інституції є основою будь-якої сталої демократії [10]. Їх дизайн, функціональність та адаптивність суттєво впливають на процес демократичної консолідації. Вони актуалізують питання релевантності критеріїв демократичного представництва, що особливо яскраво видно на міжнародному рівні. Згідно з українським фахівцем-міжнародником Р. Мюллерсоном, зовнішні проблеми демократії є ще більш серйозними. Інститути сучасної демократії, що виникли та були адаптовані до національних держав, не відповідають міжнародним відносинам та взагалі перестають бути ефективними зараз, в умовах розмивання раніше чітких меж між зовнішніми та внутрішніми справами. Чи означає демократія в галузі зовнішніх зв'язків «одна держава – один голос»? У цьому випадку Науру та Китай матимуть однакову вагу, що з точки зору системи «одна людина – один голос» виглядає не тільки несправедливо, але й абсурдно. Чи буде це означати, що демократичні держави повинні мати вагомий голос, ніж недемократичні держави? Тоді постає інше питання: як поділити голоси? [1, с. 21]

Згідно із сучасними поглядами науковців, належним чином розроблені та зважені конституційні правила гри, які визначають поділ влади, систему стримувань і противаг і захист основних прав, є важливими ознаками консолідації демократичного політичного режиму (див.: [5]). Вони забезпечують рамки, в яких демократія може діяти ефективно в прикладному аспекті та забезпечувати розрив з авторитарними практиками. К. Сарбаш доречно наводить прикладне розрізнення необхідності демократичного й авторитарного спектрів усередині гібридного політичного режиму. Вона полягає у різниці політично-управлінських стратегій розвитку та вдосконалення відповідних субтипів гібридної політичної системи. В дефектній демократії зусилля з поліпшення якості консолідації демократії повинні бути націлені на подолання інституційних і функціональних дефектів [3, с.187].

Ефективне та прозоре демократичне врядування за висновками багатьох фахівців зменшує корупцію та підвищує довіру суспільства до політичних інститутів. Транспарентність і компетентність призначуваної і виборної бюрократії мають вирішальне значення для оцінки справедливості надання державних послуг запобігають авторитарній консолідації (див.: [11]). Це також формує умови надання відомостей про дії влади для всього суспільства, включно із політичними суперниками влади (опозицією). К. Сарбаш в аспекті відображення динаміки демократичних трансформацій обґрунтовано відзначає, що у стратегії демократизації конкурентного авторитаризму наголошується на зусиллях, спрямованих щодо зміцнення демократичної опозиції, правової оптимізації каналів доступу до арен суперництва», а також на отриманні надійних гарантій вільної конкуренції за політичну владу [3, с.188].

У сучасному політологічному науковому дискурсі наголошується на значенні незалежної преси як про один з добре відомих параметрів демократизації політичного режиму. Вона виконує функцію «сторожового пса», притягуючи владу до відповідальності та надаючи громадянам інформацію, необхідну для прийняття обґрунтованих рішень. Згідно із сучасними розробками, інституціоналізовані НУО, групи захисту та інші організації громадянського суспільства відіграють ключову роль у просуванні прав людини, соціальної справедливості та громадської підзвітності [6]. Вони долають прірву між державою та її громадянами, посилюючи голоси, які інакше могли б залишитися непочутими. Спроможність вказаних інституцій дає змогу вести мову про функціональність або дисфункційність демократичного політичного режиму в рамках послідовного вектору консолідації демократичного політичного режиму. Українська фахівчиня К. Сарбаш слушно наголошує,

що дефектна демократія не здатна забезпечити, принаймні, інституційний мінімум у всіх трьох вимірах, який спроможна створити для належного функціонування лише демократично-правова політична система. Прикметник «дефектна», таким чином, відображає пошкодження цих інституційних механізмів політичної влади [3, с. 189]. У зв'язку з цим потрібно шукати засоби забезпечення незворотності демократичних перетворень.

Згідно із сучасними науковими й прикладними уявленнями, вільні, чесні та прозорі вибори є фундаментальними засадами консолідації демократії. Конституційно затверджена організація виборчого процесу має бути інклюзивною, неупередженою та мати легітимні повноваження (див.: Б. Магалонгі [7]). Також необхідно нормативно забезпечити, аби демократичний процес викликав довіру та був всеосяжним [6]. К. Сарбаш доцільно встановлює стійке каузальне відношення виходячи параметрів, які належать до конституційно-правового виміру демократії. Що більш справно функціонують ліберально-конституційні інститути політичної влади, тим більш демократичним є режим. І навпаки: чим менше пошкоджується конституціональний механізм функціонування політичної влади, тим менш дефектним може бути демократичний режим, або демократичний субтип гібридного політичного режиму [3, с.190].

У сучасному взаємопов'язаному світі глобальні тенденції також впливають на консолідацію демократичних політичних режимів. Приклад сучасної України, яка зазнала неспровокованого вторгнення агресора, показав, що зовнішній тиск і міжнародна співпраця можуть забезпечити формування демократичних практик волонтерства та стійкості й стихійної координації ресурсів і допомоги в суспільстві. Сучасні міжнародні суб'єкти демократизації, зокрема, Організація Об'єднаних Націй, регіональні міжнародні організації (зокрема, Європейський Союз і Африканський Союз), відіграють важливу роль у сприянні та підтримці демократичного врядування шляхом технічної допомоги, моніторингу та громадянського залучення.

Концепт глобального просування демократії через транснаціональні мережі, медіа та освіту, постулює поширення демократичних ідеалів через м'яку силу. Він покликаний, згідно з сучасними науковими положеннями, розкрити вектор стимулювання реформ та зміцнення демократичних цінностей [8]. Послідовна й наполеглива зовнішня партнерська допомога, пов'язана з демократичними реформами, стимулює національні уряди приймати та підтримувати демократичні практики. Однак такі заходи мають бути збалансованими, аби поважати національний суверенітет та уникати виникнення враження щодо зовнішнього втручання та «вимушеної» демократизації.

Висновки. Таким чином, основними векторами консолідації демократичних політичних режимів згідно з сучасними уявленнями є емерджентний (ситуативний), послідовний та вимушений.

У рамках першого консолідація демократії відбувається як тимчасовий (ситуаційний) компроміс демократичних політичних сил з метою подолання кризи. Учасники політичних взаємодій виступають у договірні відносини з метою програмування демократичних перетворень на тривалий період. Іноді це відбувається з укладанням пакту про дотримання норм демократичної політичної поведінки. Учасники зобов'язуються підтримувати стабільність та виступати стейкхолдерами демократичної політичної системи.

Послідовний тип консолідації демократичного політичного режиму реалізується в рамках заздалегідь узгоджених етапів реалізації перетворень, впровадження практик інституційної спроможності демократії. Перехід на кожен новий етап забезпечується конституційними змінами та

іншими правовими актами за умовами широкого політичного консенсусу.

Вимушена консолідація демократичного політичного режиму відбувається як наслідок зовнішнього політичного впливу. (Зокрема, за наявності стану окупації стану іноземної (міжнародної) окупації, стабілізаційних сил тощо). Кейси післявоєнних ФРН та Японії наочно показали, що за відсутності авторитарної або деструктивної кризової альтернативи політичні еліти стимулюють формування демократичних політичних інститутів та відносин між ними. Для сучасної України важливим є встановлення власного вектору демократичної політичної консолідації, оскільки вона має тривалий досвід довоєнного демократичного розвитку.

Актуальним залишається пошук обґрунтувань для самообмеження та конструктивної взаємодії влади і опозиції з метою конкретизації завдань і фаз демократизації. Зазначені аспекти заслуговують на вивчення у наших подальших наукових дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мюллерсон Р. Зміни політичних режимів в історичній, соціальній, політичній та правовій перспективі. Міжнародне право. 2012. № 2. С. 11–40.
2. Приймак Л. Принципи консолідації політичного режиму. Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії. 2014. Вип. 5. С. 171–176.
3. Сарбаш К. О. Двополюсна модель гібридного політичного режиму. Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. 2015. № 5. С. 187–196.
4. Срібна Т. В. Тенденції розвитку демократичної трансформації політичних режимів України і Республіки Польщі у порівняльному аналізі. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 4. С. 7–11.
5. Levitsky S. Institutionalization and Peronism: the concept, the case and the case for unpacking the concept. *Party Politics*. 1998.4(1): 77–92.
6. Lust-Okar E. Elections under authoritarianism: preliminary lessons from Jordan. *Democratization*. 2006. 13(3): 456–471.
7. Magaloni B. *Voting for Autocracy: Hegemonic Party Survival and Its Demise in Mexico*. Cambridge: Cambridge University Press. 2006. 223.
8. McCarthy M. Venezuela: From democracy to authoritarianism. In M. A. Cameron and G. M. Jaramillo (Eds.), *Challenges to democracy in the Andes: Strongmen, broken constitutions, and regimes in crisis* Lynne Rienner Publishers 2022. (pp. 47–74).
9. Nethipo V., Kuhonta E. M., Horatanakun A. Regime consolidation through deinstitutionalisation: a case study of the 2019 elections in Thailand. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*. 2023. 42(2). 265–285.
10. Oliver C. The antecedents of deinstitutionalization. *Organization Studies*. 1992. 13(4): 563–588.
11. Polga-Hecimovich J. Sánchez U. R. Political Survival and...Authoritarian Consolidation? The Maduro Government and Venezuela's Political Crisis. URL: <https://www.cries.org/wp-content/uploads/2024/06/006-John-Polga-Hecimovich-Raul-Sanchez-Urribarri.pdf>
12. Sánchez U. Populism, constitutional democracy, and high courts – lessons from the Venezuelan case. In M. Krygier, A. Czarnota and W. Sadurski (Eds.). *Anti-Constitutional Populism*. 2022. 185–219.